

İHRACATIN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ (1969-2002)

Ahmet AY*
Savaş ERDOĞAN**
Mehmet MUCUK***

ÖZET

Bu çalışmada Türkiye'nin 1969-2002 yılları arasındaki toplam ihracatında meydana gelen değişimin ekonomik büyüme üzerine etkisinin olup olmadığı Granger Nedensellik testi yardımı ile test edilmiştir. İki değişken arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi bulunmuş ve aralarındaki etkileşim derecesi ve yönü iki değişkenli regresyon analizi ile test edilmiştir. Yapılan nedensellik testi sonucuna göre, değişkenler arasında iki taraflı nedensellik ilişkisinin olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: İhracat, Gayri Safi Milli Hasıla, Dış Ticaret Hacmi

1. Giriş

Gelişmekte olan ülkelerde de, bütün ülkelerde olduğu gibi ekonomik büyümenin kaynakları geniş bir araştırma ve tartışmaya konu olmuştur.

Gelişmekte olan ülkelerin önemli bir bölümü, ekonomide dışa bağımlılığın azaltılması ve yurtiçi sanayileşmeye dayanan ekonomik büyüme stratejisi olan ithal ikameci politikaları uzun süre benimsemiş ve uygulamışlardır. 1960'lı yıllardan itibaren uygulanan ithal ikameci politikalar, ekonomik büyüme için ihtiyaç duyulan gerekli döviz kaynağını sağlayamaması ve buna bağlı olarak ödemeler dengesinde meydana gelen olumsuzluklarla karşı karşıya kalması sonucu, ihracata dayanan sanayileşme politikasını benimsemek durumunda kalmışlardır(İTO Yay, 2003:13).

İhracatın öncülük ettiği büyüme, veya dışa açık büyüme politikaların sanayileşme ve kalkınma üzerine olumlu etki yaptığı yolundaki görüş, temelde

---

* Yrd.Doç.Dr., Selçuk Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi

** Arş.Gör., Selçuk Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi

*** Arş.Gör., Selçuk Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi

David Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisinden kaynaklanmaktadır. Teoriye göre, uluslar arası uzmanlaşma karşılaştırmalı üstünlüklerin temelidir (Chacholiades 1978:21). Buna göre uzmanlaşma ve iş bölümü kıt kaynakların uluslar arası alanda daha etkin dağılıma yol açarak ticarete giren ülkelere yarar sağlayacaktır. Bu yararların başında, gelir bölüşümündeki gelişme ile birlikte reel gelirlerdeki artış gelmektedir.

Tablo 1. 1923-2002 Arasında Türkiye'nin İhracat Değerleri ile GSMH Oranı

Yıllar	Toplam İhracat (-000\$)	İhracat/GSMH (%)
1923	50.790	8,9
1930	71.380	9,0
1938	115.019	7,7
1948	196.799	5,8
1958	247.271	2
1968	496.419	2,8
1978	2.288.163	3,4
1983	5.727.833	9,5
1985	7.958.008	11,9
1989	11.624.692	10,8
1995	21.637.041	12,7
1996	23.224.465	12,6
1997	26.261.072	13,3
1998	26.973.952	12,7
1999	26.587.225	13,9
2000	27.774.900	13,8
2001	31.334.216	21,1
2002	35.761.000	19,8

Kaynak: www.die.gov.tr

Bütün bunların yanısıra ihracatta başarılı olan ülkelerin daha yüksek oranda milli gelir artışı sağladıkları görülmektedir. İhracat toplam talebin bir fonksiyonu olduğundan ihracatla milli gelir arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. İhracata dayalı büyümenin göstergesi, ihracatın gayri safi milli hasıla içindeki payının yükseltilmesi şeklinde olmaktadır. Başka bir deyişle bu modelde, bir yandan milli gelirin hızlı büyümesi, diğer yandan ise ihracatın daha hızlı oranlarda artırılması sağlanmaya çalışılmaktadır (Seyidoğlu, 2001:601).

Ülkelerin benimsediği dışa açık büyüme stratejisi çerçevesinde, dış ticaret hacmindeki artış ile birlikte ihracattaki artış da önemli bir yere sahip olmaktadır. 1923 yılından günümüze Türkiye'nin milli gelir içerisindeki ihracat payı hızlı bir

şekilde artış göstererek, cumhuriyetin ilk yıllarında yüzde 9 seviyelerinden yüzde 20 seviyelerine çıkmıştır (Tablo 1.).

Buna göre, Cumhuriyetin ilk yıllarında Dünya bunalımının etkisiyle temel hedef ihracat yapmak değil ülkenin kendine yeterliliğinin sağlanabilmesi olduğu için ihracatta fazla bir artış olmamasına rağmen dış ticaret dengesinde açık meydana gelmiştir. İkinci Dünya savaşı sırasında ise, tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye’de dış ticarete büyük güçle karşılmıştır. 1948 yılından itibaren uygulanmaya başlanan ve 1950’li yıllarda liberalleşen ekonomi politikasının sonucu olarak 1950-1953 yılları arasında ihracat değeri %50 düzeyinde artma eğilimi göstermiştir. Bu dönemde, gittikçe kapanması güçleşen dış ticaret dengesinin olması nedeniyle ithalatın kısılanması ve böylelikle ithal malların yurtiçi sanayinin desteklenmesi ile üretilmesine karar verilmiştir. Öyle ki 1958 yılında alınan kararla dışa bağımlılığın azaltılması sağlanmıştır. Bu dönemde ihracatın GSMH içindeki payı en düşük seviye olan %2 civarında olmuştur. Planlı kalkınma döneminde (1963’ten sonra) uzun dönemde dış ticaret dengesinin sağlanması için yapılacak politikalar, uygulanan ithalatı ikame edici sanayileşme ile zorlaşmıştır.

1970’li yıllarda petrol Krizinin ortaya çıkması ve Türkiye’nin ihracatı ile sadece petrol giderlerini karşılayabilmesi ve dış borç kaynağı bulmasında karşılaştığı zorluk 24 Ocak 1980 kararlarının alınmasına neden olmuştur. Bu dönemin temel amacı, liberal, dış dünya ile bütünleşerek ihracata dayalı bir büyüme sağlayıp, ihracatın yapısını sanayi ürünleri lehine çevirmek olmuştur. 1960 ve 1970 yıllarda ihracat yapısının yaklaşık %70’lerini tarım ürünleri oluşturmasına karşılık bu oran 1980 ve 1990’lı yıllarda %10 seviyelerine gerilemiştir. Aynı yıllarda ise sanayinin payı %80 hatta 2000 yıllarda %90 seviyesine çıkmıştır (Tablo 2).

Tablo 2. 1969-2002 Yılları Arasında Ekonomik Faaliyetlere Göre İhracat İçindeki Yüzde Oranları

Yıllar	Tarım ve Ormancılık	Madencilik	İmalat Sanayi
1969	72,4	5,9	21,2
1978	66,2	5,4	27,8
1983	32,1	3,3	64,0
1989	17,3	3,5	78,9
1995	9,9	1,8	88,2
1996	10,6	1,6	87,7
1997	10,2	1,5	88,1
1998	10,0	1,3	88,5
1999	9,0	1,4	89,3
2000	7,1	1,4	91,2
2001	7,2	1,1	91,6
2002	5,7	1,1	93,0

Kısaca özetlemeye çalıştığımız Türkiye Ekonomisinde 1923-1980 döneminde üç milyar dolar düzeyini aşamamış olan ihracatımız sanayi ürünleri lehine sürekli bir artış göstererek 1980'li yılların sonunda 12 milyar dolar, 1990'lı yılların sonunda ise 30 milyar dolar, 2002 yılında ise 36 milyar dolar düzeyine çıkmış ve ihracat GSMH içinde önemli bir yere sahip olmuştur.

2. Literatür

İktisat literatüründe ihracata dayalı dışa açık büyüme konusu iktisatçılar tarafından uzun yıllar boyunca, gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler için yapılan çalışmalara konu olmuştur. Bazı ülkeler için yapılan çalışmalarda kullanılan ekonometrik yöntemler ve sonuçlarına aşağıda değinilmiştir.

Sharman'ın 2003 yılında Hindistan için yapmış olduğu çalışmasında, toplam ihracatın dahil edildiği ve edilmediği gayri safi milli hasıla verileri ile toplam ihracat verileri arasında nedensellik ilişkisine ve iki değişkenli regresyon analizine göre toplam ihracatın dahil olduğu modeldeki parametre katsayısı ve belirlilik katsayısı diğer modele göre daha yüksek çıkmış olup, gayri safi milli hasılanın ihracatı tek yönlü etkilediği görülmüştür.

Doyle(2001) yapmış olduğu çalışmasında, gayri safi yurtiçi hasıla, istihdam indeksi, yurtiçi sabit sermaye yatırımı, ihracat ve ithalat verileri yardımı ile İrlanda ekonomisine ait yapılan varyans analizi ile elde edilen sonuçlarda %5 anlamlılık düzeyinde ihracatın yurtiçi gayri safi milli hasılayı tek yönlü etkilediği görülmüştür.

Ekanayake'nin (1999) gelişmekte olan Asya ülkeleri ile yapmış olduğu çalışmada, Hindistan, Endonezya, Güney Kore, Pakistan, Filipinler ve Tayland ülke verilerine ait çalışmasında, ihracat ile büyüme arasında karşılıklı nedensellik ilişkisinin olduğu buna rağmen Sri Lanka da ise büyümenin ihracatın nedeni olduğuna dair tek taraflı bir nedensellik ilişkisinin olduğu görülmüştür.

Selvanatha(1998), 1966-1996 yılları arasında Malezya ekonomisine ait reel gayri safi milli hasıladaki büyüme oranları ile toplam ihracat ve imalat sektörlerine ait ihracat büyümeleri ile yapmış olduğu çalışmada, ihracat ile büyüme arasında bir ilişkinin olmadığını ifade eden esas hipotezin kabul edilmesine karşılık, büyümenin imalat sektörüne ait ihracatı olumlu yönde etkilediği %5 anlamlılık düzeyinde test edilmiştir.

Özmen ve diğerlerinin (1999) Türkiye için yapmış oldukları çalışmalarında, Gayri safi milli hasıla değerleri yerine kullanılan sanayi indeksi ile ihracat verileri arasında yapılan Sims, Geweke-Meesse Dent ve Granger nedensellik test sonuçları şöyledir. Sims testi sonucunda ihracat ile büyüme arasında bir nedensellik ilişkisinin olmadığı yani iki değişkenin birbirinden bağımsız olduğu gözlemlenmiştir. Geweke- Meesse Dent test sonucunda ise büyümeden ihracata doğru tek yönlü bir nedensellik olmasına rağmen Granger Nedensellik testinde ise ihracattan büyüme doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğu gözlemlenmiştir.

3. Veri Tanımlaması ve Zaman Serisi Analizi

Bu araştırmada kullanılan gayri safi milli hasıla ve toplam ihracat verileri yıllık olarak Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) veri tabanlarından alınmıştır. Ekonometrik analizde kullanılan veriler 1987 sabit fiyatlarıyla yıllık olarak yüzde artış olarak ele alınmıştır. Değişkenler arasındaki ilişki incelenmeden önce zaman kesiti olan verilerin durağan olup olmadığı Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) birim kök testi yardımı ile test edilmiştir. Testin sonuçları aşağıda ki tabloda verilmiştir.

Tablo 3. İhracat ve GSMH verilerine ait birim kök testi sonuçları

Değişkenler	ADF test istatistiği	Mc Kinnon Kritik değeri		
		%1	%5	%10
İhracat d I(0)	-3.668315	-3,6496	-2,9558	-2,6164
GSMH d I(0)	-2,096722	-3,6496	-2,9558	-2,6164
GSMH d I(1)	-4,645396	-3,6576	-2,9591	-2,6181

İhracat verisi %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde Mc Kinnon kritik değerinden büyük olması nedeniyle yalın değerinde durağan olmasına rağmen, GSMH verileri yalın değerinde hesaplanan ADF istatistiğinin Kritik değerden küçük olması sonucu birim kök içerdiği görülmüş ve birinci dereceden farklarının alınması sonucu elde edilen veriler durağan hale getirilmiştir.

4. Ekonometrik Model ve Sonuçları

Değişkenlere ait veriler durağan hale getirildikten sonra aralarındaki nedensellik ilişkisinin olup olmadığı Granger Nedensellik testi ile araştırılmıştır. Buna göre Gayri safi milli hasılanın (Y) ihracatın (X) nedeni, aynı şekilde İhracatın (X) gayri safi milli hasılanın (Y) nedeni olduğuna dair kısıtlanmalı ve kısıtlamasız modeller aşağıdaki şekilde kurulmuştur.

$$\Delta Y_t = a_0 + \sum_{i=1}^n a_i \Delta Y_{t-i} + u_t \quad (1)$$

$$\Delta Y_t = a_0 + \sum_{i=1}^n a_i \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=1}^n b_i X_{t-i} + u_t \quad (2)$$

$$X_t = b_0 + \sum_{i=1}^n b_i X_{t-i} + u_t \quad (3)$$

$$X_t = b_0 + \sum_{i=1}^n b_i X_{t-i} + \sum_{i=1}^n a_i \Delta Y_{t-i} + u_t \quad (4)$$

1987 sabit fiyatları ile yıllık yüzde artış oranları ile ele alınan değişkenlerden Gayri Safi Milli Hasıla(Y) verileri birinci derecede $d I(1)$ durağan olduğu için farkları alınarak değişkenler arasında bir ilişkinin olup olmadığı hesaplanmıştır. Granger nedensellik testini sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 4. İhracat ile GSMH arasındaki nedensellik ilişkisi

Sıfır Hipotezi:	Gözlem	F-değeri	İhtimal
Ihracat $d(gsmh)$ 'nin nedeni değildir	32	4.77706	0.03706
$D(gsmh)$ ihracat'ın nedeni değildir		4.52100	0.04212

Bir gecikmenin alındığı modelde, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde her iki değişken arasında karşılıklı nedensellik ilişkisinin olduğu yani sıfır hipotezinin reddedildiği görülmektedir ($p < 0.05$ ve 0.10).

Çalışmada kullanılan ekonometrik modelleme Sharma'nın (2003) Hindistan ekonomisi üzerine yapmış olduğu ihracat ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye ait çalışmasındaki modeller esas alınmıştır. Buna göre öncelikle ihracatın dahil olduğu GSMH değerleri ile toplam ihracat verilerin doğal logaritmalarının alınması sonucu elde edilen iki değişkenli model ile toplam ihracatın dahil olmadığı GSMH (Y-X) ile toplam ihracat verilerinin doğal logaritması alınması sonucu elde edilen model karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Buna göre elde edilen modeller aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 5. İki değişken arasındaki regresyon modelleri

MODEL I	MODEL II
$\ln(Y) = 6,50 + 0,549 \ln(X)$	$\ln(Y-X) = 6,73 + 0,512 \ln(X)$
(24,07)* (17,79)*	(22,88)* (15,24)*
$R^2 = 0,91$	$R^2 = 0,87$

* parantez ( ) içindeki değerler t istatistik değerleridir.

Her iki modeldeki değişkenlere ait katsayılar %5 ve %1 anlamlılık düzeyinde pozitif yönde bir anlam ifade ettiğini göstermektedir. Her iki modelde aynı olan bağımsız değişken birinci modelde bağlı değişkeni açıklama oranı %91 olmasına rağmen ikinci modelde bu oran %87'ye düşmüştür. İkinci modeldeki ihracatın dahil olmadığı GSMH verilerinin birinci modele göre yaklaşık %4'lük (0,91-0,87) bir kısmı ihracatın dahil edilmemesinden dolayı açıklanamamakta olduğu görülmektedir. Aynı şekilde parametre katsayıları arasında yüzde değişim olarak bir fark gözlemlenmektedir (birinci model parametre katsayısı 0,549 ve ikinci değişken katsayısı ise 0,512).

5. Sonuç

İhracat ile ekonomik büyüme arasındaki nedenselliğin yönü Granger Nedensellik Testi yöntemi ile araştırıldığında, %5 anlamlılık düzeyinde iki taraflı yani karşılıklı ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada kullanılan nedensellik testinin yanı sıra basit regresyon analizi yardımı ile ihracatın gayri safi milli hasıladaki değişimleri yaklaşık olarak açıklayıcılık durumuna göre yüzde beş daha fazla etkilediği hesaplanmıştır. Buna göre ihracattaki artışın ekonomik büyümenin temel belirleyicilerinden birisi olduğu düşüncesi yanı sıra gayri safi milli hasıladaki artışında ihracatı artırıcı bir mekanizma olduğu görülmüştür. İhracata dayalı büyüme hedefi olan 24 Ocak 1980 kararlarından öncesi, Türkiye'nin ihracat payı içerisinde en önemli kalemi tarım sektörü almaktaydı. 1980 sonrası dönemlerde ise bu oran sanayi sektörü lehine değişim gösterdi. Türkiye son yirmi yıl içerisinde sanayi sektörünün ihracat içerisindeki payını %90 seviyelerine çıkardı. Sanayi sektöründeki bu gelişmeler bir yandan ülke ekonomisini büyütmüş diğer yandan ise sanayi sektörünü dünya ile rekabet edebilecek hale getirmiştir.

ABSTRACT

In this study, it is tested that whether or not there is a likelihood the effect of change in total export over economic growth in 1969-2002 through the test of Granger-Causality. The Granger Causality between two variables has been found and the range of relationship and the direction with two variables regression analysis has been tested. According to the result of Granger-Causality test, it is seen that there is a Granger-Causality relation between two variables.

Key Words: Export, Gross National Product, Volume of Foreign Trade

6. KAYNAKÇA

- BORATAV, Korkut; **Türkiye İktisat Tarihi (1908-2002)**, İmge Yayıncılık , Ankara-2003
- CHACHOLIADES, Miltiades; **International Trade Teory and Policy** Mc Graw Hill Publication, 1978
- DOYLE, Eleanor, "Export-Output Causality and The Role of Exports in Irish Growth: 1950-1997", **International Economic Journal**, Volume 15, Number 3, -2001, s: 31-54

- EKANAYAKE,E.M., "Export and Economic Growth in Asian Development Countries:Cointegration and Error-Correction Models" **Journal of Economic Development**, Volume 24,Number 2, December-1999, s: 43-54
- GUJARATI,Damodar N. **Temel Ekonometri**, Çev: Ümit Şenesen ,Literatür Yayınları No:33, İstanbul-2001
- HATİPOĞLU, Zeyyat; **Bilinmeyen Türkiye Ekonomisi**, Yalkım Yayınları, İstanbul-1995
- <http://www.die.gov.tr> (15/01/2003)
- <http://www.dpt.gov.tr> (15/01/2003)
- <http://www.google.com> (15/01/2003)
- İTO, **Dış Talebe Bağlı Ekonomik Büyümeye Geçişte Mikro Ekonomi Politikaları**, İTO Yay. No: 2003-03, İstanbul-2003
- JONES; Charles I., **İktisadi Büyümeye Giriş**, Çev: Şanlı Ateş, Literatür yayınları, No:56,İstanbul-2001
- KAZGAN, Gülten, **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, Altın Kitabevi,İstanbul-1988
- KUTLAR, Aziz, **Ekonometrik Zaman Serileri**, Gazi Kitabevi Yayınları,Ankara-2000
- ÖZMEN, A.,Özer ve M. Türkyılmaz,S., "Türkiye'de İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedenselliğe İlişkin Bir Uygulama Denemesi", **Marmara Üniversitesi Yay.** No:640, s.379-392
- SAVAŞ,Vural, **İktisadın Tarihi**, Siyasal Kitabevi, 4. Baskı, Ankara-2000
- SELVANATHAN E.A., "Export Performance and Economic Growth: Co-Integration and Causality Analysis for Malaysia,1966-1996", **The University of Western Australia, Nedlands,Perth, WA.6907**, s: 1-9.

-
- SEYİDOĞLU, Halil, **Uluslararası İktisat**, Güzem Yayınları, 14. Basım, İstanbul-2001
- SHARMA, Abhijit; "An Analysis of Exports and Growth in India: Some Empirical Evidence (1971-2001)", **EEFS Annual Conference in Bologna**, December 2003 s:1-24
- ŞAHİN, Hüseyin, **Türkiye Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi, 4. baskı, Bursa-1997
- TECER, Meral, **Türkiye Ekonomisi**, TODAİ Yayınları, Ankara-2003
- TODA, H.Y. and Phillips, P.C.B. , "Vector Autoregressions and Causality" **Econometrica**, November 1993, s:1367-1393
- TOKGÖZ, Erdiç, **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2001)**, İmge Yayıncılık, Ankara-2001
- TOPRAK, Metin ve Diğerleri, **Küreselleşen Dünyada Türkiye Ekonomisi**, Siyasal Kitabevi, Ankara-2001

